

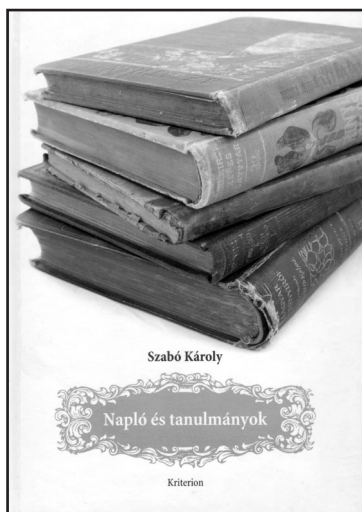

„Örökös munkában fáradott
elméje”

Szabó Károly: Napló és tanulmányok

Címünk természetesen idézet – a találó verssor *Jakab Ödön* erdélyi költő azon költeményében olvasható, amelyet idősebb kortársa, *Szabó Károly* történész és bibliográfus elhunytá után három nappal, 1890. szeptember 4-én írt.¹ Hasonló hangnemben, mély tisztelettel írhatott volna másokról, a magyar nemzeti bibliográfia alapozó és mindmáig alapvető alkotásainak összeállítóiról, *Petrik Gézáról* és *Szinnyei József*től is. Hiszen mindhármuk munkásságát a magyar kultúra, a tágan értelmezett magyar irodalom iránti odaadó alázat, a szinte hihetetlen szorgalom jellemezte.

Szabó Károly halálának kétszázadik évfordulójáról folyóiratunk (kissé megkésve) a 2011. évi első számában megemlékezett; *Szabó Sándor* in-
venciózus tanulmányában összefoglalta az eddigi, meglepően ritka életrajzi kutatások eredményeit is.² A tagadhatatlanul csekély érdeklődés okán érde-
mes elgondolkodnunk, és mindenképpen – ezért is! – nagyon kell örülnünk
annak, hogy a közelmúltban, 2010-es impresszummal (tehát lényegében
jubileumi kiadványként) a kolozsvári Kriterion Kiadó gondozásában nap-
világot látott Szabó Károly írásaiból egy érdekes és színes válogatás. A
mintegy kétszáz oldalas kötet igazi ajándék: ajándék a magyar könyvtár-
ügy és bibliográfiai irodalom múltjával foglalkozóknak (kutatóknak, ok-

SZABÓ Károly
Napló és tanulmányok / Szabó
Károly ; utószó
Bartók Katalin. – Kolozsvár,
Kriterion, 2011. 205 p.
ISBN 978732610039

tatóknak, diákoknak, olvasóknak), valamint a hazai historiográfia művelőinek, kedvelőinek.

A könyv valójában nem most, hanem jóval korábban született, valamikor az 1970–80-as években. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár magasán képzett munkatársa, *Váczy Leona* (hivatalos nevén: *Váczy Kálmánné Zachariás Lenke*) szorgos könyvtári és levéltári gyűjtőmunkával ekkortájt (vagy ezt megelőzően) állította össze az anyagát, ekkor írta meg a bevezető esszét „hőse” életútjáról és tevékenységéről, elkészítette a szó- és helynévjegyzéket, továbbá a névmutatót is. Kiadót azonban nem talált; hosszú ideig a rendszerváltást követően sem. Halála (1995) után másfél évtized telt el, míg végre a munka megjelenhetett. Az opus viszontagságos sorsáról és a szerkesztő egyéb publikációiról az igen tárgyilagos utószó³ tájékoztat, ennek szerzője *Bartók Katalin*, aki igaz hálával és meleg szeretettel idézi fel édesanyja, Váczy Leona alakját, személyiségét.

A biográfiai bevezetés megbízható és igényes, gazdagon adatolt áttekintés, az adott terjedelmi keretek között (huszonnégy nyomtatott oldalon)⁴ a szerző minden fontos tartalmi kérdést érint. Vázolja az életpálya szakaszait: a fiatalkori útkeresés (ügyvédi vizsgát tett, húsz egy néhány évesen a kalandvágyó Szabó Károly tengerész akart lenni) kanyarait, 1848-as szerepét (pár hónapig hírlapíró, egy ideig nemzetőrtisztként szolgált), majd a viszonylag korai magára találás esztendeit, aztán az egyre inkább kibontakozó történetírói és az emelkedő ívű tanári, professzori munkálkodás, továbbá a mindkettőtől elválaszthatatlan könyvtárosi tevékenység tényeit. Külön-külön fejezetet szentel a tudós, illetve a könyvtáros Szabó Károly munkásságának. Rámutat: noha a majdani jeles történész debreceni diákként az ókori görög-római kultúra bűvöletében élt és ez a vonzalom később is megmaradt, mégsem lett klasszika-filológus, mert egy ennél is nagyobb szerelem támadt a lelkében, a magyarság és a székelyek múltja iránti érdeklődés. Nagy elismeréssel nyilatkozik ez irányú szerteágazó (főként a kolozsvári egyetem katedráján végzett) munkásságáról: „*példája volt annak a tanárnak, ki munkáját hivatásnak érezte. Kitűnő pedagógus volt, előadásaival le tudta kötni hallgatóit, akiket lelkesen, szeretettel s jó példával nevelt...*”⁵ Jelentős felismerése az is, hogy Szabó Károly széles körű műveltsége, nyelvismerete, precizitása, lelkiismeretessége messzemenően érvényesült könyvtári ténykedése során – a nagykörösi gimnáziumban, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, majd a kolozsvári egyetem bibliotékájának élén – is. Tulajdonképpen *a tizenkilencedik században Európa-szerte* (így hazánkban is) *elterjedt modell, a tudós-könyvtáros eszmény egyik megtestesítője, egyik kiemelkedő képviselője volt.* Életművében a kettős feladat nem különült el, sokkal inkább egybefonódott; jellegzetes, marandó érvényű példája ennek főműve, a *Régi Magyar*

Könyvtár című retrospektív bibliográfia. Váczy Leona tanulmánya vége felé – a kronológiai tárgyalásmenetet megtörve – felhívja a figyelmet az ifjú Szabó Károly mindeddig kéziratban maradt, általa felszínre hozott és most közzétett naplójegyzeteire. Ennek rövid jellemzése közvetlenül átvezet az utolsó bekezdésekhez, ahol a kortársak és a későbbi kutatók megnyilatkozásai alapján kísérletet tesz a nagy bibliográfus emberi vonásainak, személyes tulajdonságainak megrajzolására.

Ha szabad a recenzensnek szubjektív észrevételt tenni, számomra a kolozsvári kötet talán legérdekesebb meglepetése az imént említett napló volt. Nemcsak azért, mert eddig nem ismerhettük; sokkal inkább azért, mert az alig két hónapon át (1846. május 12.–július 19. között) a fiumei tengerész-iskola tanulójaként papírra vetett kézirat részletei⁶ – hogy a bevezető szerzőjét idézzem – „fényt vetnek Szabó Károly egész lelkivilágára, műveltségére, mit lát meg, mi érdekli, hogyan vélekedik a látottakról.”⁷ Bár a majdani történész sehol sem írja le, nyilvánvaló, hogy a reformkori jelszó („Tengerre magyar!”) hatása alá került, és rendkívül komolyan készült választott hivatására, és nagy csalódás volt, amikor pár hetes fiumei tartózkodás után tanulmányait betegsége miatt félbe kellett szakítania. Itteni feljegyzései szépírói vénát is sejtetnek, ám korábbi és későbbi, szórványos költői próbálkozásai nem igazán átütő erejűek. (A kötetben – talán példaként – közölt kamaszkori verse, *A fogoly sóhaja*⁸ sem több szerény utánérzésnél.) Több talentumról árulkodnak a hellén klasszikusok műveiből készített műfordításai. A napló egy lelkes ifjú formálódásának és az adott kor szellemiségének hiteles dokumentuma. A leendő hajós nyitott szemmel járt, gyakran kirándult, fogékony volt a táj természeti szépségeire, élvezettel időzött a környék történelmi és építészeti emlékeinél, megfigyelte a helyiek és diáktársai erőnyeit és hibáit, igyekezett nemzeti jellemvonásokat kifürkészni; végtelen megbecsüléssel emlegette az emberi munka és szorgalom teremtő erejét. Minket különösképpen érdekelhet a fiumei kaszinó könyvtáráról és

olvasószobájáról írt néhány sor, és még inkább a tanoda magyar hallgatói körében általa tervezett olvasó társaság ötlete, amelyet azonban a társai elvetettek.⁹

A válogatás másik, szintén a reveláció erejével ható újdonsága a Szabó Károlyhoz intézett levelekből kigyűjtött szemelvények és töredékek jókora csokra.¹⁰ A többnyire rövid idézetek (néhol a tömör tartalmi kivonat) a feladók betűrendjében sorakoznak. Alighanem szerencsésebb lenne (mert jobban teljesítené a történetiség követelményét) az időrendi tagolás, de is így kiviláglik a tallózott anyagból, hogy a címzett milyen szoros szellemi kapcsolatban állt a korabeli magyarországi és erdélyi (köztük a román) tudományosság és irodalom számos kiválóságával. Csak néhány név a pazar listáról: *Arany János* (egyebek között akadémiai főtitkárként ő küldte a kolozsvári történésznek rendes tagi oklevelét), *Csengery Antal* (a Budapesti Szemle számára kért cikket), *Eötvös József* báró (mint akadémiai alelnök *Teleki József* Hunyadiak kora című munkája 6–9. kötetének sajtó alá rendezésére kéri fel), *Fraknoi Vilmos* (adatokat kér Pázmány Péter életrajzához, illetve megköszöni a segítséget), *Mikó Imre* gróf (fő erdélyi pártfogója), *Révész Imre* (debreceni református lelkész, jeles történétíró), Rudolf trónörökös (az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben című sorozathoz hívja munkatársnak), *Szilágyi Ferenc* és *Szilágyi Sándor* (mindkét historikustól átlagon felüli számban érkeztek levelek), *Szinnyei József* (sajtótörténeti és könyvészeti összeállításaihoz kapott felvilágosításokat), *Thaly Kálmán* (a Történelmi Társulat ügyében), *Toldy Ferenc* (ő is mentora volt a fiatal Szabó Károlynak), *Trefort Ágoston* (kulturálisminiszteri elismerése az országos könyvészeti kiállítás szervezése körüli erőfeszítése miatt). Kiemelt figyelmet érdemelnek azok az információk, amelyek a magyar könyvtártörténet alaposabb megismeréséhez, valamint a Régi Magyar Könyvtár megszületéséhez kínálnak adalékokat. Főként az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtáráról olvashatunk eddig ismeretlen adatokat. Más szempontból minősülnek kurióznak a retrospektív biblio-

gráfia anyaggyűjtéséhez kapcsolódó levelek, mint például *Hellebrant Árpád* (aki később a harmadik részt befejezte) sorai.

Magától értetődően az RMK mindhárom kötetének előszava helyet kapott az összeállításban. Az ellenkezőjét elképzelni is képtelenség(!), hiszen Szabó Károly főművéről van szó, ez őrizte meg a nevét a hazai kulturális köztudatban, az RMK mindmáig nélkülözhetetlen segédeszköze a történeti kutatásoknak, és a munka elméleti, módszertani tanulságai is számottevőek; ismeretük minden könyvtáros és informatikus könyvtáros szakos hallgató számára kötelező. Az első két előszó (Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve – 1878; Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok kézikönyve – 1885) fontos kérdéseket fejteget, egyebek között körülhatárolja a „rég Magyar könyv” sokáig élő fogalmát. Már az erdélyi bibliográfus halála után napvilágot látott kötet (Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve, 1-2. rész – 1896) előszavát épp az imént említett Hellebrant Árpád írta, aki magasztaló tisztelettel adózott mestere és munkatársa igyekezetének, emlékének, és határozottan leszögezte: „*Ami már most a munka szerkesztését illeti, arra nézve mindenben Szabó Károly beosztását tartottam szem előtt...*”¹¹

A magyarság és a székelyek múltja iránt érdeklődők figyelmét felkelthetik Szabó Károly történelmi bűvárlatainak itt olvasható eredményei is. Igaz, többségét már meghaladta a történettudomány, néhány meglátása azonban ma is elgondolkodtató, a forrásfeltárás terén végzett munkássága pedig maradandó értékű. Váczy Leona bizonyító adatok sokaságát felsorakoztató észrevétele szerint „*Az oknyomozó, biztos forrásokra támaszkodó irányzat lelkes úttörője*” volt¹²; a kortársak elismerését jelzi, hogy a Magyar Tudományos Akadémia levelező, aztán rendes tagjává választották (1858, illetve 1871). Elsősorban az ősmagyarokkal foglalkozott (magáévá tette a hunmagyar rokonság ideáját is), majd a székelység eredetét próbálta tisztázni. Egyik legjelentősebb

(az RMK után valószínűleg a legjelentősebb) teljesítménye a Székely Oklevéltár négy kötet. Monografikus művei (pl. A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig, 1869; A régi székelység, 1890) szétfeszítették volna a mostani válogatás terjedelmi kereteit, ily módon csak néhány (összesen öt) rövidebb közlemény ad ízelítőt szemléletéről, a kútfők kezeléséről. Az „Etel lakáról” (1859) voltaképpen vitairat, Attila sírjáról a debreceni *Révész Imre* feltételezését utasítja el. Az „Emlékezzünk régiekről” (1865) a magyar ősvallásról és őseink hadi életéről közöl ismereteket. A következő írás – „*A XVI. századi magyar nyomdászatról és különösen Heltai Gáspár kolozsvári nyomdájáról*” (1870) – ma már csak historiográfiai kuriózum. A tárgykör kutatója viszont még mindig forgathatja „Az énlaki egyház összekely betűkkel írt fölirata” (1864) című folyóiratcikket. Napjainkban sem érdektelen „A királyi regösökről” tartott, göcseji és székelyföldi anyagot mozgató székfoglaló értekezés.¹³

Rendkívül sajnálatos, hogy Váczy Leona könyve posztumusz jelenhetett meg. Kétségkívül enyhítheti a késedelem miatt érzett elkeseredésünket, hogy a több évtizedes kutató- és gyűjtőmunka terméke végül is olyankor került az olvasók, a könyvtárosok kezébe, és olyan kiadványként, amely felfogható jubileumi emlékkönyvként. Tiszteletet parancsoló emlékezés, méltó a magyar bibliográfiai irodalom egyik legnagyobb mesterének életművéhez, tudományos rangjához. Adatai pontosak, értékelő megjegyzései további vizsgálódásra készítenek, az idáig kéziratban lappangó napló és a szintén kéziratban levél-szemelvények újabb és újabb kutatások forrásai, kiindulópontjai lehetnek. Nem a kritikai szándék, inkább az ilyenkor tapasztalható telhetlenség érzete sugallja azt az észrevételt, mely szerint a szó- és helynévjegyzék és a számos ponton hézagos névmutató mellett¹⁴ sokat segítettek volna Szabó Károly szövegeinek, valamint a hozzá intézett leveleknek az értelmezésében, tanulmányozásában a lapalji jegyzetek. Bartók Katalin alapos és érzelmileg módfelett visszafogott utószavából világosan kiderül,

hogy édesanyja, Váczy Leona kolozsvári könyvtárosként (egyetlen munkahelye az Egyetemi Könyvtár) utóda és követője volt Szabó Károlynak. Akárcsak nagynevű elődje, ő is ún. tudóskönyvtáros: bibliográfus és kutató (főként az irodalomtörténet vonzotta).¹⁵ Most ismertetett (és mint szó esett róla, posztumusz közzétett) kötete alighanem pályája csúcsát jelentette. Már az utószó is utalt rá, hogy a Szabó Károly-kutatások Kolozsvárott folytatódnak. Itthon is bőven lenne tennivaló. A helyismereti-helytörténeti vizsgálódások bizonyára feltárhatnak még rejtőzködő adalékokat a szülőhelyről, Köröstarcsáról, a debreceni diák évekről, a Teleki József mellett töltött sziráki időszakról, a nagykőrösi tanárságról. A hazai folyóiratokban publikált történeti dolgozatairól is lehetne (kellene) többet tudni. Mind az erdélyi, mind a magyarországi filológia legértékesebb hozadéka lenne Szabó Károly levelezésének, tehát az általa írt episztoláknak is (!) a számbavétele, rendszerezése. A hivatkozási apparátussal ellátott levelek közreadásáról nyilván csak álmodozhatunk, bár az internet nyújtotta esély esetleg kihasználható. Az álom megvalósulása óriási nyereséget hozna a magyar könyvtár- és bibliográfia-történet, egyáltalán a magyar történettudomány számára.

Bényei Miklós

Jegyzetek

- JAKAB Ödön: Szabó Károly. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 189. – A kiváló történész-bibliográfus 1890. aug. 31-én halt meg. 66 évesen.
- SZABÓ Sándor: Ki is volt Szabó Károly? In: Könyvtári Figyelő, 2011. 1. sz. 81-89.
- BARTÓK Katalin: Utószó. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 190-195.
- VÁCZY Leona: Szabó Károly 1824–1890. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 5-28.
- VÁCZY Leona: Szabó Károly 1824–1890. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 13.
- SZABÓ Károly: Napló. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 29-66.
- VÁCZY Leona: Szabó Károly 1824–1890. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 26.
- SZABÓ Károly: A fogoly sóhaja. (Debrecen, 1840.) In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 188.
- SZABÓ Károly: Napló. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 37-39., 59.
- Szemelvények, illetve töredékek a Szabó Károlyhoz írt levelekből. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 149-187.
- Régi Magyar Könyvtár III. kötet [...] Előszó / Hellebrant Árpád. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 80. – A három előszó szövege: Régi Magyar Könyvtár. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 66-74., 74-77., 78-80.
- VÁCZY Leona: Szabó Károly 1824–1890. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 20.
- Az öt írás, a fenti sorrendben: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 81-88., 89-118., 119-121., 122-133., 135-148.
- Szó- és helynévjegyzék; Névmutató. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 196-198., 199-205.
- BARTÓK Katalin: Utószó. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, 2010. 193-194.